

บทบาทของพระพุทธศาสนาที่มีส่วนพัฒนาการเมืองการปกครอง ของไทยสมัยสุโขทัย

Role of Buddhism in Political and Governance Development of Thailand in the Sukhothai period

วรภุรี มุลสิน¹, พระปลัดสุระ ญาณธโร²

Worabhuri Moolsin¹, PhrapladSura Yanatharo²

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

worabhuri@gmail.com

บทคัดย่อ

พระพุทธศาสนามีใช้ระบอบการปกครองมิได้เป็นองค์กรที่มีอำนาจและบทบาทในการบริหารปกครองรัฐหรือประเทศชาติบ้านเมืองโดยตรง บุคคลหรือองค์กรที่มีอำนาจและบทบาทในการบริหารปกครองรัฐหรือประเทศนั้นได้แก่กษัตริย์หรือพระราชาในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ หรือรัฐบาลในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย การใช้พระพุทธศาสนา เป็นแกนกลางในการเชื่อมประสานสามัคคีของประชาชนสมัยสุโขทัยจึงเป็นไปได้ด้วยดีอย่างยิ่ง อีกทั้งกษัตริย์ผู้ปกครองก็ทรงปฏิบัติพระองค์เป็นแบบอย่างที่ดีสมฐานะเป็น "พ่อ" และเป็น "ธรรมราชา" อย่างประเสริฐแท้จริง แม้ต่อมาจะมีการปรับเปลี่ยนบทบาทของกษัตริย์ให้เป็น "เทวราชา" แต่ก็ทรงเป็น "ธรรมเทวราชา" ทรงเป็นกษัตริย์ผู้เป็นสมมติเทพผู้ทรงธรรมที่ทรงได้รับความศรัทธาเคารพนับถือและให้การสนับสนุนจากประชาชนอย่างมั่นคง รูปแบบการบริหารการปกครองที่อาศัยแนวคิดของพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นมรดกตกทอดมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนกระทั่งถึงยุคการเมืองการปกครองปัจจุบันนี้ คือ "ระบบพ่อปกครองลูก" เป็นแนวคิดหลักการเข้าถึงประชาชนอย่างใกล้ชิด ที่ได้รับการบูรณาการเข้ากับกาลเวลา นำมาใช้ให้เหมาะสมกับยุคสมัยในสังคมไทยปัจจุบัน ระบบที่ว่านั้นก็คือ "ประชานิยม" ซึ่งคล้ายกันกับ "ระบบพ่อปกครองลูก" เพราะเหมือนกันในหลักการและแนวคิดแตกต่างกันเพียงวิธีการและกระบวนการการปฏิบัติเท่านั้นเอง

Abstract

Buddhism is not a monarchy, not an organization with direct power and role in the administration of the state or the nation. A person or organization that having powers and roles in the administration of that state or country including the monarch or monarch in an absolute monarchy or a government in a democratic regime Using Buddhism - Religion It was the center of belief and unity of the people in the Sukhothai period, so it was possible very well. Moreover, the ruling king treated him as a good example as a "father" and a true "Thammaraja". Although later the role of the king was changed to "Thewaracha", he was also a "Dharma Devaracha", a fictitious monarch who received the faith, respect and support of the people. The form of administration based on the

concept of Buddhism, which has been passed on since the Sukhothai period until the present political and administrative era, is "Father and Child System" as the main concept for closer access to the people. that has been integrated with time be used to suit the era in today's Thai society. That system is "populism", which is similar to "Father and son system" because they are the same in principle and concept. They differ only in methods and procedures.

ความนำ

พระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์กับสังคมไทยมาช้านานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันจนกล่าวได้ว่ามีความผูกพันกับวิถีชีวิตของคนไทยอย่างแนบแน่นคนไทยที่นับถือศาสนาพุทธทุกคนซึ่งมีจำนวนมากที่สุดจึงมีความรู้สึกเป็นอันเดียวกันว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทย เพราะพระพุทธศาสนาได้เป็นทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิตและเกี่ยวข้องกับชีวิตของคนชาติไทยมาตั้งแต่เกิดจนถึงตาย แม้หลังตายแล้วพระพุทธศาสนาก็ยังมีอิทธิพลมีบทบาทต่อการปฏิบัติต่ออัฐิเถ้าถ่านของคนที่ตายแล้วอย่างต่อเนื่อง

พระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อค่านิยม ต่อลักษณะอุปนิสัยใจคอ ต่อความคิด และต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคนชาติไทยอย่างสนิทแนบ ด้วยว่า พระพุทธ-ศาสนา ได้หล่อหลอมความมีชีวิตจิตใจของคนชาติไทยให้รักอิสรเสรี ให้รู้จักอภัยกันและกัน ไม่นิยมความรุนแรง มีเมตตา โอบอ้อมอารี รักสันติ รักชาติ รักความเป็นไทย รักเพื่อนร่วมโลก รักเหตุผล รักความยุติธรรม รู้จักประสานประโยชน์ รักความสามัคคี-ปรองดอง และขยันหมั่นเพียร มีมานะอดทน เป็นต้นพระพุทธศาสนายังได้มีอิทธิพลและมีบทบาทเข้าไปฝังลึกอยู่ในระบอบการปกครอง การบริหารรัฐบริหารประเทศชาติของคนชาติไทยด้วย พระพุทธศาสนามี หลักจริยธรรมที่จะกำกับนักบริหาร นักปกครอง และนักการเมือง ให้เป็นบุคลากรที่มีคุณธรรมไม่เบียดเบียนข่มเหงผู้ใต้ปกครอง"

สถาบันพระมหากษัตริย์ไทยและสถาบันพระพุทธศาสนานั้นได้มีการอนุเคราะห์เกื้อกูลกันและกันมาด้วยดีตั้งแต่ครั้งโบราณกาลกระทั่งถึงปัจจุบันนี้พระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ทุกยุคทุกสมัยทรงดำรงอยู่ในฐานะเป็น "องค์เอกอัครศาสนูปถัมภก"แม้ในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยของไทยปัจจุบันก็ยังมี การบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ให้รัฐให้การสนับสนุนส่งเสริมการพระพุทธศาสนา และเปิดโอกาสให้องค์กรพระพุทธ-ศาสนาได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการปกครองประเทศชาติไทยด้วย

ในบทความนี้ จะได้กล่าวถึงบทบาทของพระ-พุทธศาสนาที่มีส่วนพัฒนาการเมืองการปกครองของไทยในสมัยสุโขทัย โดยผู้เรียบเรียงจะกล่าวถึงพระพุทธศาสนาในฐานะเป็น "เครื่องมือทางการเมือง การปกครอง" ของรัฐ กล่าวถึงบทบาทของพระพุทธศาสนาในส่วนที่เป็น "สัญลักษณ์" อันได้แก่องค์ประกอบของพระพุทธศาสนา ซึ่งประกอบด้วยศาสนศาสดา ศาสนธรรม ศาสนบุคล ศาสนิกชนศาสนสถาน และศาสนพิธี และจะกล่าวถึงการเมืองการปกครองในความหมายของ "การปฏิบัติหน้าที่ ของรัฐ" ตามคำนิยามของพระเทพเวที (ประยุทธ์ปยุตโต) ที่ว่า "การเมืองคืองานของรัฐหรืองานของแผ่นดินโดยเฉพาะได้แก่การบริหารราชการแผ่นดินเป็นงานที่มีวัตถุประสงค์เพื่อรักษาความสงบสุขเรียบร้อยของสังคม" ตามคำนิยามของ เทพ สุนทรสารทูล ที่ว่า 'การเมืองคือการปกครองประเทศชาติบ้านเมือง โดยมีจุดมุ่งหมายตรงกันคือเพื่อความมั่นคงปลอดภัยของประเทศชาติ และเพื่อความผาสุกของประชาชน'" ตามคำนิยามของ ดนัย ไชยโยธาที่ว่า "การเมือง หมายถึง งานที่เกี่ยวข้องกับรัฐและการบริหารประเทศ โดยจะเลือกอธิบายเฉพาะบาง

ประเด็นที่พระพุทธศาสนามีบทบาทปรากฏชัดเจนในการมีส่วนร่วมพัฒนาการเมืองการปกครองตามความเหมาะสมกับรูปแบบระบอบของการปกครองในแต่ละยุคสมัย

บทบาทของพระพุทธศาสนาที่มีส่วนพัฒนาการเมืองการปกครองของไทยสมัยสุโขทัย

พระพุทธศาสนามีใช้ระบอบการปกครองมิได้เป็นองค์กรที่มีอำนาจและบทบาทในการบริหารปกครองรัฐหรือประเทศชาติบ้านเมืองโดยตรง บุคคลหรือองค์กรที่มีอำนาจและบทบาทในการบริหารปกครองรัฐหรือประเทศนั้นได้แก่กษัตริย์หรือพระราชาในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ หรือรัฐบาลในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย พระพุทธ-ศาสนา สามารถแสดงบทบาทการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการเมืองการปกครองได้ก็เพียงในฐานะที่เป็น"เครื่องมือทางการเมืองการปกครอง" ของรัฐเท่านั้นและบทบาทการมีส่วนร่วมพัฒนาจะมีมากหรือน้อยเพียงใดนั้นก็ขึ้นอยู่กับผู้ปกครองและสถานการณ์บ้านเมืองในขณะนั้นด้วย ในหัวข้อนี้จะกล่าวถึง บทบาทของพระพุทธศาสนาในฐานะเป็นเครื่องมือทางการเมืองการปกครองก่อนสมัยสุโขทัยและในสมัยสุโขทัย

๑ บทบาทของพระพุทธศาสนาในฐานะเครื่องมือ

ทางการเมืองการปกครองก่อนสมัยสุโขทัยพระพุทธศาสนาได้ถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองการปกครองมาตั้งแต่ก่อนสมัยสุโขทัยแล้ว ทั้งในอาณาจักรของกลุ่มชนชาติไทยโดยชาติพันธุ์ และในอาณาจักรของกลุ่มชนชาติมอญ เขมร และละว้า ซึ่งเป็นกลุ่มชนดั้งเดิมที่เคยมีอำนาจปกครองดินแดนประเทศไทย ตั้งแต่เมื่อครั้งมีชื่อเรียกว่าดินแดนสุวรรณภูมิ ต่อมากลุ่มชนชาติดั้งเดิมและกลุ่มชนชาติไทยได้มีการผสมผสานกลมกลืนกันทั้งทางด้านวัฒนธรรมและการแต่งงาน พระพุทธศาสนาได้เข้ามามีอิทธิพลและมีบทบาทต่อวิถีชีวิตและการเมืองการปกครองของคนไทยก่อนสมัยสุโขทัยตั้งแต่เมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ ๓ (พ.ศ.๒๓๖-๓๐๐) ณดินแดนสุวรรณภูมิในสมัยอาณาจักรทวารวดี(มอญ) ซึ่งเป็นพระพุทธศาสนานิกายหินยานแบบเถรวาท และประมาณพุทธศตวรรษที่ ๖ (พ.ศ.๖๐๑-๖๑๘) พระพุทธศาสนานิกายอักษรวาท (มหายาน)จากประเทศจีนได้เข้ามาสู่สังคมคนไทยทางตอนเหนือในสมัยอาณาจักรอัยลาว จากนั้นประมาณพุทธ-ศตวรรษที่ ๑๓-๑๕ ประมาณปี พ.ศ.๑๓๐๐พระพุทธศาสนามหายานได้เข้าสู่สังคมคนไทยทางภาคในสมัยอาณาจักรศรีวิชัย กระทั่งถึงประมาณปี พ.ศ.๑๕๕๐ จึงสามารถแผ่ขยายสู่อาณาจักรละโว้(ลพบุรี) ต่อมาประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๖ (พ.ศ.๑๖๐๐) พระพุทธศาสนานิกายหินยานแบบพุกาม(พม่า) ได้เข้ามาสู่สังคมคนไทยทางภาคเหนือ "

สำหรับอาณาจักรของคนไทยก่อนสมัยสุโขทัยในดินแดนประเทศไทย (สุวรรณภูมิ) ทางตอนเหนือซึ่งเริ่มก่อตัวตั้งแต่เป็นชุมชนขนาดใหญ่เมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ ๕-๖ ต่อมาได้เกิดเป็นอาณาจักรสำคัญ * แห่ง คือ อาณาจักรโยนกนคร (โยนกเชียงแสน) อาณาจักรเงินยางเชียงแสน อาณาจักรทริภุญไชย (ลำพูน) และอาณาจักรเจ็ลยั้งรัฐ (สุวรรณโลก อาณาจักรทั้ง ๔ นี้ ล้วนนับถือพระพุทธศาสนาอย่างเหนียวแน่น กษัตริย์ได้ทรงใช้พระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือทางการเมืองการปกครองทั้งสิ้นพระพุทธศาสนาได้มีอิทธิพลและมีบทบาทต่อวิถีชีวิตของประชาชนเป็นอย่างมาก ตลอดทั้งมีส่วนในการพัฒนาการเมืองการปกครองได้เป็นอย่างดีที่สุดอีกด้วย

การเมืองการปกครองยุคนี้ กษัตริย์มีอำนาจเด็ดขาดสูงสุดในการปกครอง หลักคำสอนในพระพุทธศาสนามีอิทธิพลและมีบทบาทช่วยเสริมสร้างให้กษัตริย์ผู้ปกครองมีอุดมการณ์ธรรมราชาคือเป็นพระราชผู้ทรงธรรม ปฏิบัติตามหลักทศพิธราชธรรมจักรวรรดิวัตร อปรีหานิยธรรม ๗ และ หลักการปกครองอันถูกต้องชอบธรรมอื่น ๆ ยึดมั่นในศีลศีล - อย่างเคร่งครัด สัญลักษณ์สำคัญที่บ่งบอกถึงอิทธิพล

และบทบาทของพระพุทธศาสนาที่มีส่วนพัฒนาการเมืองการปกครองในสมัยนี้ โดยเฉพาะอิทธิพลและบทบาทที่มีต่ออุดมการณ์ธรรมราชาของกษัตริย์ ที่เห็นได้ชัดเจนมากที่สุดก็คือพระนามของกษัตริย์มักจะมีคำว่า "ธรรม" อยู่ด้วย เช่น พระยาอชุตธรรมมิกราช พระยาเรืองฟ้าธรรมมิกราช ขุนจอมธรรมเป็นต้น อุดมการณ์ธรรมราชาในยุคนี้ยังเน้นประเพณีธรรม (จารีต) ๗ ประการเป็นหลักในการปกครอง คือ

- (๑) มีเมตตากรุณาต่อราษฎรทุกหมู่เหล่า
- (๒) ส่งเสริมให้ราษฎรทำบุญให้ทาน ทำไร่นาสวนบ่อน้ำ สร้างศาลา บ่อน้ำ ให้คนไปมาได้อาศัย
- (๓) ผู้ปกครองต้องรักษากฎหมายและมีการลงโทษอย่างเคร่งครัด และจะต้องผูกไมตรีกับท้าวพระยาต่างประเทศ
- (๔) ต้องเคารพในสิทธิของราษฎร ไม่เบียดเบียนเอาทรัพย์สิน ไร่นา ของราษฎร
- (๕) ต้องถือว่าราษฎรทุกคนเป็นข้าแผ่นดินเสมอกัน ไม่ควรเอาบุตรของบ่าวมาเป็นทาสเป็นต้น
- (๖) ผู้ปกครองควรเว้นการเรียกรบรุดจากแพทย์โหร และ ผู้พิพากษา
- (๗) ต้องตัดสิ้นคดีความด้วยความยุติธรรม

นอกจากประเพณีธรรม ๗ ประการนี้แล้วยังถือหลัก อปรีหานิยธรรม อีก ๗ ประการด้วย จะเห็นได้ว่าหลักในการปกครองทั้ง ๗ ประการซึ่งเปรียบเสมือนเป็นรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรนี้เป็นการทำตามหลักอปรีหานิยธรรม ๗ ประการของพระพุทธศาสนา และสาระสำคัญของแต่ละข้อก็สอดคล้องกันไปตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด เหล่านี้เป็นหลักบ่งบอกถึงความเป็นธรรมราชาของผู้ปกครอง แต่อุดมการณ์ธรรมราชามีใช้เฉพาะกษัตริย์หรือราชาผู้ปกครองเท่านั้นที่ทรงธรรม จะต้องพยายามเผยแพร่ให้แก่ข้าราชการและประชาชนรับประพาสธรรมดำรงธรรมด้วยเป็นการแผ่พระราชอำนาจโดยอาศัยธรรมแทนกองทัพนอกจากหลักธรรมราชาแล้ว รูปแบบการปกครองในยุคนี้ที่เป็นไปได้ มากที่สุดคือรูปแบบพ่อปกครองลูก อันเนื่องจากประชากรยังมีไม่มากและแนวคิดการปกครองยังไม่ก้าวหน้า การเปลี่ยนแปลงการปกครองดูแลในครอบครัวจึงมีความเป็นไปได้มากและง่ายที่สุดและรูปแบบพ่อปกครองลูกนี้เองที่ตกทอดมาถึงสมัยสุโขทัย

๒. บทบาทของพระพุทธศาสนาในฐานะเครื่องมือทางการเมืองการปกครองสมัยสุโขทัย

อาณาจักรสุโขทัยก่อตั้งและดำรงอยู่ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๘-๒๐ (พ.ศ.๑๗๖๒-๑๙๘๑) มีกษัตริย์ปกครอง ๙ รัชกาล การเมืองการปกครองมีลักษณะคล้ายคลึงกับการปกครองอาณาจักรไทยสมัยแรก อันบ่งบอกว่าการสืบเนื่องมาจากการปกครองสมัยก่อน แต่ก็มีลักษณะหลายประการที่มีวิวัฒนาการแตกต่างออกไปทั้งด้านลักษณะสถาบันกษัตริย์และการปกครองสุโขทัยในปัจจุบันอาณาจักรสุโขทัยมีการปกครองระบอบราชา-ธิปไตยสมบูรณาญาสิทธิราช กษัตริย์มีสิทธิเด็ดขาดในอำนาจและนโยบายการปกครอง พระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือสำคัญที่ถูกนำมาใช้ในการพัฒนาการเมืองการปกครองสมัยสุโขทัย นับตั้งแต่เริ่มก่อตั้งและตลอดระยะเวลาของการดำรงอยู่แห่งอาณาจักรพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำอาณาจักรสุโขทัย ตั้งแต่สมัยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ โดยสังเกตเห็นได้จากข้อความที่ปรากฏในศิลาจารึกสุโขทัยทุกหลักได้ระบุเรื่องราวของพระพุทธศาสนาในแง่ของหลักธรรมและคำสอน และการให้แนวทางปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับพุทธธรรม เป็นต้น พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ทรงเป็นพุทธมามกะ ทรงให้ความอุปถัมภ์กิจการคณะสงฆ์อย่างจริงจัง ทรงนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้เป็นหลักในการบริหารปกครองอาณาจักรให้อยู่ร่มเย็นเป็นสุขมาทุกยุคสมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัชสมัยการปกครองของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชและรัชสมัยของพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไท) เป็นยุคสมัยที่สำคัญและยิ่งใหญ่อย่างมาก บทบาทของพระพุทธศาสนาในฐานะเป็นเครื่องมือสำคัญที่ถูกนำมาใช้พัฒนาการเมืองการปกครองสมัย

สุโขทัยนี้ จะได้แยกกล่าวถึงในประเด็นใหญ่ ๆ ๒ ประเด็น คือ บทบาทที่มีส่วนพัฒนาการเมืองการปกครองภายในราชอาณาจักร และบทบาทที่มีส่วนพัฒนาการเมืองการปกครองภายนอกราชอาณาจักร โดย จะเน้นเฉพาะประเด็นสำคัญ ๆ เช่น ในยุคเริ่มแรกของการก่อตั้ง ยุคสมัยของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช และยุคสมัยของพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไท)

๓. บทบาทของพระพุทธศาสนาที่มีส่วนพัฒนาการเมืองการปกครอง ภายในราชอาณาจักร

ประเด็นการเมืองการปกครองภายในราช-อาณาจักรในที่นี้ หมายถึง การกิจด้านการบริหารการปกครองภายในรัฐ อันได้แก่ การบริหารกิจการบ้านเมืองภายในราชอาณาจักรสุโขทัยทุก ๆ ด้าน ที่ผู้ปกครองจะต้องดำเนินการเพื่อรักษาความมั่นคงสงบสุขเรียบร้อยภายในสังคม และเพื่อความผาสุกของประชาชนพอประมาณได้ดังนี้

(๑) บทบาทที่มีส่วนพัฒนาด้านการก่อตั้งนครรัฐ

บทบาทของพระพุทธศาสนาที่มีส่วนพัฒนาด้านการก่อตั้งนครรัฐ ได้แก่ แนวความคิดเรื่องธรรม-ราชา มีรากฐานมาจากจักรวาลวิทยาแบบพุทธ ที่มีปรากฏอยู่ใน อคัตถุญสูตร ซึ่งได้กล่าวถึงเรื่องกำเนิดจักรวาล กำเนิดโลก กำเนิดสิ่งมีชีวิต กำเนิดอาหารกำเนิดมนุษย์ กำเนิดสังคม และกำเนิดรัฐ เป็นต้นซึ่งเริ่มต้นจากการรวมกลุ่มชนเล็กๆ มีวิถีชีวิตที่เร่ร่อนไปเรื่อย ๆ 1 มีจำนวนสมาชิกเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ จนกลายเป็นเผ่าชนมีขนาดใหญ่ขึ้น จึงจำเป็นต้องมีผู้นำเพื่อทำหน้าที่ปกครองดูแล มีการเลือกผู้นำตามคุณสมบัติที่สมาชิกได้ร่วมกันกำหนดขึ้น เมื่อกลุ่มมีขนาดใหญ่เกินไป ไม่สะดวกในการเดินทางเร่ร่อนต่อไปอีก จึงต้องแสวงหาแหล่งทำเลที่เหมาะสมตั้งถิ่นฐานถาวรอยู่อาศัยร่วมกันและประกอบอาชีพตามความเหมาะสม กระทั่งกลายเป็นนครรัฐในที่สุด

อาณาจักรสุโขทัยก่อร่างมาจากนครรัฐหลายนครรัฐรวมตัวกัน ตัวอย่างการก่อเกิดนครรัฐไทยต่าง ๆ นี้ ประวัติศาสตร์เล่าไว้ว่า ในปี พ.ศ.๑๗๔๘ สมัยเจ้าสามหลวงฟ้าแห่งอาณาจักรไทยมา คุมทัพลงมาจากลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาพร้อมไพร่พล ๒ หมื่นเศษ ตีได้ เมืองต่าง ๆ มากมาย เช่น เมืองแก่งหลวง (ตำบลแก่งหลวง อำเภอสรีษัณาลัย จังหวัดสุโขทัย ปัจจุบัน) อโยธยา แล้วยกทัพกลับไปทางพม่า ส่วนเมืองแถบลุ่มน้ำเจ้าพระยาที่ตีได้ก็โปรดมอบให้แม่ทัพคนสำคัญอยู่ควบคุมปกครอง แม่ทัพคนนั้นก็คือ ขุนนำถม หรือพ่อขุนศรีนาวนำถม ที่เชื่อกันว่าสืบเชื้อสายมาจากเจ้าเมืองเชียงแสน ได้ยกไพร่พลกองทัพเดินทางมาถึงถิ่นแดนสระหลวง โดยอาศัยลำแม่น้ำสมพาย(แม่น้ำลำพัน ปัจจุบัน)และสระหลวงแห่งนี้นั้นเป็นถิ่นแดนที่ดี มีชัยภูมิมากพอ จึงสั่งให้ไพร่พลได้หยุดพักอาศัยแล้วให้ไพร่พลกางป่าละเมาะ นำไม้มาปลูกสร้างโรงเรือนพลับพลาเป็นที่พักพิงไปก่อนแม่ทัพนำถมดำริว่า ครั้นมีโรงเรือนพลับพลาพอพักได้แล้วค่อยสร้างบ้านแปงเมืองกันต่อไป เมื่อที่พักอาศัยเพียงพอต่อความต้องการแล้ว ประชาชนในกองทัพก็ยกขึ้นเป็นขุนเป็นหัวหน้าปกครองชุมชนแห่งใหม่นี้ต่อไป เมืองเซียงจึงเกิดขึ้นและ ต่อมาได้ขยายอำนาจไปปกครองเมืองสุโขทัยที่อยู่ใกล้เคียง จึงรวมเรียกกันในส่วนนวมสมัยนั้นว่านครสองอัน" นครรัฐที่สำคัญ ๆ ของชุมชนชาวไทย ซึ่งมีบรรพบุรุษถอยร่นลงมาจากอาณาจักรน่านเจ้าที่ได้หล่อหลอมรวมตัวกันกับนครรัฐสุโขทัยเป็นอาณาจักรสุโขทัย ประกอบด้วยเมืองเซียง เมืองราด และ เมืองบางยาง"นี้เป็นการแสดงตัวอย่างให้เห็นถึงบทบาทของพระพุทธศาสนาในส่วนที่เป็น "ศาสน-ธรรม" ที่มีส่วนพัฒนาด้านการก่อตั้งนครรัฐ มีการสถาปนาบุคคลผู้มีคุณธรรม มีความสามารถ และเหมาะสมที่สุดให้ดำรงตำแหน่งเป็นหัวหน้าผู้นำรัฐ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดกำเนิดรัฐว่าด้วยเรื่องธรรมราชาใน อคัตถุญสูตร อันเป็นคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่มีความสัมพันธ์กับชนชาติไทยมาช้านานแล้ว

(๒) บทบาทที่มีส่วนพัฒนาส่งเสริมสถาบันชาติศาสนา พระมหากษัตริย์

เมื่อพ่อขุนผาเมืองเจ้าเมืองราดและพ่อขุนบางกลางหาวได้ตั้งเมืองสุโขทัยเป็นราชธานี แล้วจากการที่พ่อขุนผาเมืองเคยให้สัตย์ปฏิญาณว่าจะจงรักภักดีกับกษัตริย์ขอม และมีพระมหาลีเป็นเจ้าหญิงขอมมาก่อนหน้านี้ พิจารณาเห็นว่าตนไม่เหมาะสมที่จะเป็นพระมหากษัตริย์ผู้นำของคนไทยอีก แม้ว่าเป็นพระราชโอรสของพ่อขุนศรีนาวนำถมผู้ครองเมืองสุโขทัย มาก่อนหน้าที่ขอมจะรุกรานก็ตาม พ่อขุนผาเมืองจึงได้อภิเษกพ่อขุนบางกลางหาวเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์แรกของกรุงสุโขทัย (ราชอาณาจักรไทย) พร้อมกับมอบพระแสงขรรค์ชัยศรีและให้พระนามของพระองค์แก่พ่อขุนบางกลางหาวว่า ศรีอินทรมุขินทราทิตย์ โดยที่พ่อขุนผาเมืองได้กลับไปครองเมืองราดตามเดิม กรุงสุโขทัยจึงเป็นเมืองศูนย์กลางของคนไทยในบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนบน นามกรุงสุโขทัยซึ่งมีความหมายว่า "รุ่งอรุณแห่งความสุข" หรือ "การเริ่มต้นของความสุข" ความสุขในที่นี้ ก็คือ ความสุขเพราะเป็นไทเป็นอิสระจากอำนาจของขอม อันเป็นจุดเริ่มต้นของสถาบันชาติไทยของชนชาติไทย ความสุขเพราะเป็นไท เป็นอิสระจากการครอบงำของลัทธิศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ตามแนวคิดของเขมร อันเป็นจุดเริ่มต้นของสถาบันพระพุทธศาสนาประจำชาติไทยความสุขเพราะเป็นไทเป็นอิสระจากการปกครองที่ครอบงำโดยอำนาจกษัตริย์ขอม อันเป็นจุดเริ่มต้นของสถาบันพระมหากษัตริย์ไทยคู่ชาติไทยนี้แสดงให้เห็นถึงบทบาทของพระพุทธศาสนาในส่วนที่เป็น "ศาสนิกชน" ที่มีส่วนพัฒนาส่งเสริมสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ของไทย เพราะหลักของการปกครองรัฐนั้นประชาชนเป็นองค์ประกอบสำคัญ กษัตริย์จะดำรงคงอยู่ได้ ก็เพราะประชาชนมีความศรัทธาให้การยอมรับนับถืออย่างบริสุทธิ์ใจแท้จริง พ่อขุนผาเมืองคงเล็งเห็นในประเด็นสำคัญนี้ว่าหากพระองค์ขึ้นครองราชย์ สถาปนาตนเป็นปฐม-กษัตริย์แห่งอาณาจักรสุโขทัยแล้วไซ้ คงเป็นการยากลำบากในการบริหารปกครองอาณาจักรให้เป็นไปได้ด้วยดี เพราะประชาชนคนไทยทุกคนนั้นเคารพนับถือศาสนาพุทธอย่างบริสุทธิ์สนิทแนบมาแต่รุ่นบรรพชนส่วนพระองค์เองแม้เป็นคนไทยพุทธแต่ก็ถูกโอบกอบหาไว้ด้วยศาสนาพราหมณ์-ฮินดู แม้พระองค์จะเป็นกษัตริย์ไทยแต่ก็ถูกโอบกอบหาไว้ด้วยอำนาจกษัตริย์ขอม พระองค์แม้เป็นชนเชื้อชาติไทยแต่ก็ถูกผูกมัดไว้ด้วยเจ้าหญิงเชื้อชาติขอม ฉะนั้น คนไทยจึงสมควรได้รับการปกครองโดยพระมหากษัตริย์ไทยแท้คนไทยสมควรได้รับการจรรโลงจิตใจด้วยพระพุทธ-ศาสนาอันเป็นมรดกล้ำค่าที่ตกทอดมาแต่บรรพบุรุษไทย คนไทยสมควรได้รับความภูมิใจในความเป็นเอกราชแห่งชนชาติไทยอย่างแท้จริง พระพุทธศาสนาจึงเป็นคู่บารมีพระมหากษัตริย์ไทยและชนชาติไทย มาตั้งแต่ครั้งโบราณกาล ด้วยเหตุผลนี้กระมังปฐมบรมกษัตริย์แห่งกรุงสุโขทัยปฐมราชธานีแห่งอาณาจักรไทย จึงเหมาะสมแก่พ่อขุนบางกลางหาวศรีอินทรมุขินทราทิตย์ โดยประการทั้งปวง

(๓) บทบาทที่มีส่วนพัฒนาอุดมการณ์ทางการเมืองและการปกครองและฐานะของกษัตริย์

พระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญที่มีส่วนพัฒนาอุดมการณ์ทางการเมืองและการปกครองและฐานะของพระมหากษัตริย์สมัยสุโขทัยเป็นอย่างมาก พอประมวลได้ดังนี้

(๓.๑) อุดมการณ์การปกครองแบบระบบเครือญาติ

ระบบเครือญาติเป็นกลุ่ตทางการเมืองการปกครองรูปแบบหนึ่งที่ช่วยพัฒนาฐานะของกษัตริย์กับกษัตริย์ให้มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดทั้งระหว่างรัฐร่วมอาณาจักรและระหว่างอาณาจักรกับอาณาจักร กษัตริย์จะมีฐานะเป็นญาติกันส่วนใหญ่จะเป็นตอภักดีทางด้านการแต่งงานและนับญาติกันทางสายตระกูลวงศ์ ระบบเครือญาตินี้มีความสำคัญต่อสังคมและการเมืองสุโขทัยมาตั้งแต่เริ่มแรกตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนก็คือ ความสำเร็จในการสถาปนากรุงสุโขทัยเกิดจากความร่วมมือของพ่อขุนผาเมืองเจ้าเมืองราด ราชบุตรในพ่อขุนศรีนาวนำถมกับพ่อขุนบางกลางหาวเจ้าเมืองบางยาง ซึ่งมีนางเสืองราชธิดาในพ่อขุนศรีนาวนำถมเป็นพระมเหสี

สมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชก็มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับกษัตริย์มอญ พระองค์ได้ทรงพระราชทานพระราชธิดาให้เป็นมเหสีของมะกะโทผู้ซึ่งได้เป็นพระเจ้าฟ้ารั่วครองเมืองมะตะมะในเวลาต่อมา ความสัมพันธ์อันใกล้ชิดนี้ทำให้กรุงสุโขทัยสามารถใช้เส้นทางค้าขายออกสู่ทะเลที่หัวเมืองมอญได้สะดวกนี้แสดงถึงบทบาทของพระพุทธศาสนาในส่วนที่เป็น "ศาสนธรรม" และ"วรรณกรรมคัมภีร์" ชื่อส่วนพัฒนาการเมืองการปกครอง ส่วนที่เป็น "คำสนธรรม" เช่น การสอนว่า ความคุ้นเคยกันเป็นญาติอย่างยิ่งสมาคมแห่งญาตินำความสุขมาให้สอนให้นับญาติกันว่า ผู้นั้นเป็นญาติของเรา เป็นมิตรของเรา เป็นเพื่อนสนิทของเรา เป็นต้น และส่วนที่เป็น"วรรณกรรมคัมภีร์" เช่น เรื่องราวเกี่ยวกับการสมรกันระหว่างวงศ์เจ้าศากยวงศ์กับวงศ์เจ้าโกลิเยสมรกันระหว่างวงศ์พระเจ้าปเสนทิโกศลกับวงศ์พระเจ้าพิมพิสาร เป็นต้น คนไทยนับถือศาสนาพุทธมาแต่ดั้งเดิมย่อมมีส่วนรับรู้และเอาอย่างการสร้างระบบเครือญาติผ่านพิธีการแต่งงานจากคำสอนและคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาสืบต่อ ๆ กันมา ตามสายบรรพบุรุษ

(๓.๒) อุดมการณ์การปกครองแบบพ่อปกครองลูก

การปกครองแบบพ่อปกครองลูก หรือ การปกครองโดยกษัตริย์แบบ "ปิตุราชา" มีกรอบพื้นฐานอันเป็นบ่อเกิดมาจากระบบเครือญาติเดิม ที่ความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์กับราษฎรในระยะแรกมีลักษณะเหมือนพ่อกับลูก กษัตริย์อยู่ในฐานะบิดาของประชาชน ได้ปรากฏชัดเจนในสมัยสุโขทัยตอนต้นการจัดระเบียบการปกครองถือหลักผู้ปกครองเป็นเสมือนหัวหน้าครอบครัวขนาดใหญ่ คำนำหน้าพระนามใช้คำว่า "พ่อขุน" เช่น พ่อขุนศรีอินทราทิตย์พ่อขุนบานเมือง พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ความใกล้ชิดสนิทสนมระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชนมีมาก โดยเฉพาะในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชผู้ใดเดือดร้อนต้องการร้องทุกข์ขอความช่วยเหลือ ให้เข้าไปสั่นกระดิ่งที่แขวนไว้ที่หน้าประตูวัง จะเสด็จออกมารับเรื่องราวร้องทุกข์ด้วยพระองค์เอง หรือในวันธรรมสวนะและวันธรรมดา พระมหากษัตริย์ได้เสด็จไปร่วมฟังธรรมกับขุนนางข้าราชการและประชาชน พร้อมกับทรงปรึกษาข้อราชการและรับฟังความคิดเห็นต่าง ๆ จากประชาชนอีกด้วย ศิลปจารึกสุโขทัย หลักที่ ๑ เป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงถึงลักษณะของพระมหากษัตริย์ในฐานะบิดาของประชาชน

หลักการปกครองแบบพระมหากษัตริย์เปรียบเหมือนบิดาของประชาชนนี้ เป็นประเพณีการปกครองของคนไทยมาแต่ดั้งเดิมซึ่งเป็นมรดกมาจากบรรพบุรุษชนชาติมอญโกลี ซึ่งต้นเค้าของคติการปกครองแบบพ่อปกครองลูกที่เรียกว่า "ปิตุลาธิปไตย" หรือ"ปิตุราชาธิปไตย"นี้อาจจะมาจากอุดมการณ์ของพระเจ้าอโศกมหาราช กษัตริย์อินเดีย (พ.ศ.๒๖๙ -๓๑๑) ที่หลังทรงหันมานับถือพุทธศาสนาแล้วก็ทรงให้ประกาศว่า คนทุกคนเป็นลูกของพระองค์"คงจะทรงถือเอาแบบอย่างของพระพุทธองค์ที่ทรงเรียกพระภิกษุและพุทธบริษัทของพระองค์ว่าเป็นสมณศากยบุตร" คือเป็นลูกของพระพุทธองค์กระมัง (ผู้เขียน) การปกครองในรูปแบบนี้มีปรากฏเห็นเด่นชัดใน ๓ รัชกาลแรก(พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ พ่อขุนบานเมือง และ พ่อขุนรามคำแหงมหาราช) แต่ที่มีความชัดเจนและสมบูรณ์แบบมากที่สุดคงจะเป็นในช่วงรัชกาลของพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ เท่านั้น"

ในระบบการปกครองแบบพ่อปกครองลูกนี้กษัตริย์ในฐานะเป็นบิดาของประชาชนจึงมีสิทธิ(อำนาจ) แลภาระ (หน้าที่) อย่างน้อยดังต่อไปนี้ คือ

๑. ปกครองดูแลประชาชนอย่างใกล้ชิดเหมือนพ่อดูแลลูก
๒. มีอำนาจสิทธิเด็ดขาดเหนือชีวิตลูก
๓. คุ้มครองป้องกันภัยให้แก่ประชาชนเมื่อมีศึกกรรณ
๔. เป็นแม่ทัพทำสงคราม เพื่อขยายอาณาเขตและความมั่นคงของรัฐ
๕. เป็นผู้นำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ราษฎร ราษฎรสามารถเข้าร้องทุกข์ได้อย่างใกล้ชิด

๖. ให้ความยุติธรรมแก่ราษฎร ทรงเป็นผู้พิพากษาชั้นสูงสุด
๗. ส่งเสริมสนับสนุนประชาชนในทางเศรษฐกิจ
๘. อบรมสั่งสอนประชาชนให้ตั้งอยู่ในศีลธรรมอันดี

การปกครองรูปแบบพ่อปกครองลูกนี้คือการปกครองรูปแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เพียงแต่มีลักษณะพิเศษคือเน้นการปกครองที่ยึดสกุลเป็นคติ"กษัตริย์ต้องเป็นผู้ที่มีคุณธรรมสูง เป็นลักษณะการปกครองเฉพาะแบบพุทธ ซึ่งเรียกว่า "ธรรมาธิปไตย"หรือ "ระบอบธรรมเป็นสำคัญ"นี้แสดงให้เห็นถึงบทบาทของพระพุทธศาสนาส่วนที่เป็น "ศาสนธรรม" ที่มีส่วนพัฒนาอุดมการณ์ทางระบบการปกครองแบบพ่อปกครองลูกในสมัยสุโขทัยตอนต้น เห็นได้ชัดจากว่าสิทธิและหน้าที่ของกษัตริย์ในฐานะบิดาของประชาชนในการปกครองแบบพ่อปกครองลูกนี้มีความสอดคล้องกับหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาว่าด้วยหน้าที่ของมารดาบิดาที่ตรัสสอนไว้ในสังคัลลสูตร" ซึ่งกล่าวถึงเรื่องหน้าที่เกี่ยวกับความรับผิดชอบดูแลบุตรธิดาทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคม เช่น ความเป็นอยู่การศึกษา การงานอาชีพ และด้านคุณธรรมจริยธรรม เป็นต้น

(๓.๓) อุดมการณ์การปกครองแบบธรรมราชา

เมื่อสิ้นรัชกาลพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ในสมัยพระยาเลอไทย และ พระยาจ๋วนำถม อาณาจักรสุโขทัยอ่อนแอลง เริ่มมีการแตกสลายออกเป็นเมืองเล็กเมืองน้อย และเมื่อพระยาจ๋วนำถมสิ้นพระชนม์แล้วพระยาสิทธิไธขึ้นครองราชย์ ทรงมีพระนามว่าพระมหา-ธรรมราชาที่ ๑ หัวเมืองต่างๆ ของสุโขทัยได้พยายามแยกตัวเป็นอิสระ ทำให้พระยาสิทธิไธนำคติความเชื่อในสถาบันกษัตริย์แบบธรรมราชามาใช้เป็นกลวิธีหนึ่งในการแก้ไขปัญหาด้านการเมืองที่กำลังสับสนวุ่นวายเพราะเป็นการสร้างเสริมบุคลิกภาพของพระมหา-กษัตริย์ให้เกิดการยอมรับเคารพเชื่อฟังและศรัทธาจากประชาชนชาวสุโขทัยและหัวเมืองต่างๆ ทรงให้เชิญพระสงฆ์จากเมืองมอญมาสอนพุทธศาสนา ส่วนพระองค์เองก็ทรงออกผนวชเพื่อเป็นการเสริมสร้างบารมีตามแนวทางของธรรมราชา เหตุที่ทำให้แนวคิดแบบธรรมราชาถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองได้เป็นอย่างดีก็เพราะพลเมืองที่อาศัยอยู่ในดินแดนบริเวณนั้นได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากศาสนาพุทธหินยาน (เถรวาท) ลัทธิลังกาวงศ์ ซึ่งเข้ามาตั้งแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ทำให้แนวคิดธรรมราชาสามารถสอดคล้องได้อย่างสอดคล้องกับแนวคิดและความเชื่อของประชาชนที่มีเป็นฐานเดิมอยู่แล้ว ๒๓คำว่า "ธรรมราชา" นี้ก็คือระบอบการปกครองที่พระมหากษัตริย์เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งธรรม ปกครองอาณาจักรโดยธรรม ในปรัชญาพุทธศาสนา เช่น มหาชนสมมติ ซึ่งจะต้องปกครองประชาชนโดยธรรมเพื่อบำบัดทุกข์บำรุงสุขและสร้างความพอใจ ความสงบเรียบร้อยของประชาชนและชุมชน ธรรมราชา ใน จักรกัตติสูตรว่า ถ้าเป็นไปได้กษัตริย์ก็มีแค่จะปลดเปลื้องความทุกข์ของประชาชนในโลกปัจจุบันนี้เท่านั้น แต่ควรจะทำหน้าที่นำประชาชนให้พ้นทุกข์จากวัฏสงสารอีกด้วย " แนวคิดธรรมราชาสมัยสุโขทัยเริ่มมีตั้งแต่สมัยแรกซึ่งถือปฏิบัติสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ และมีปรากฏชัดเจนมากที่สุดในสมัยพระมหาธรรมราชาที่ (ลิไท) ทรงกำหนดให้กษัตริย์ต้องปฏิบัติหน้าที่ของ "ธรรมราชา" อย่างเคร่งครัดตามหลักสำคัญ ประการ คือ

- (๓.๓.๑) ต้องเป็นนักปราชญ์และรู้ธรรมสั่งสอนพลเมืองได้
- (๓.๓.๒) เอาใจใส่ทำนุบำรุงศาสนา สร้างถาวรวัตถุในทางศาสนา ตลอดจนออกบวช
- (๓.๓.๓) มีความสามารถในการปกครอง สร้างความเป็นปึกแผ่นให้กับอาณาจักร
- (๓.๓.๔) สร้างความร่มเย็นเป็นสุข ความอยู่ดีกินดีให้เกิดขึ้นแก่ราษฎรในอาณาเขต"

พระมหาธรรมราชาที่ (ลิไท) เป็นแบบอย่างพระมหากษัตริย์ผู้ประพฤติธรรมพระองค์แรกของกรุงสุโขทัย แนวความคิดเรื่องธรรมราชาได้ปรากฏอยู่ใน"ไตรภูมิพระร่วง" หรือ "ไตรภูมิพระร่วง" ที่พระองค์ทรงพระ

ราชินิกุลชั้นประมาณปี พ.ศ.๒๒๘๘ ขณะเมื่อทรงครองเมืองศรีลัคนาลัย หลักธรรมอันเป็นข้อกล่าวอ้างถึงความ เป็น "ธรรมราชา" หรือ "พระราชาผู้ประพฤติดุธรรม"ขององค์พระมหากษัตริย์นี้ทศพิธราชธรรม 1 ประการ ราชสังคหวัตถุประการ จักรวรรดิวัตรธรรม ๑๒ ประการ ราชจรรยาวัตรธรรม ๔ ประการ และ หลักธรรมสำหรับพญมหาราจักรพรรดิราช ๑๐ ประการ

นอกจากนี้ ยังปรากฏว่าพระมหาธรรมราชาที่(ลิไท) ได้ทรงมีแนวคิดทางการ เมืองการปกครอง เกี่ยวกับกษัตริย์แบบพระมหาจักรพรรดิอีกด้วย"จักรพรรดิ" เป็นอุดมการณ์ทางการเมืองการปกครองที่พระ มหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไท) ทรงสนพระทัยเป็นพิเศษซึ่งทรงได้นิพนธ์ไว้ในไตรภูมิพระร่วงเป็นอย่างมาก จักรพรรดิเป็นผู้ยิ่งใหญ่ มีคุณธรรมและมีหน้าที่สูงเกินกว่ากษัตริย์หรือราชาทั้งปวงขึ้นไปอีก กล่าวคือมีหน้าที่ เทียบเท่ากับพระพุทธเจ้าและ พระปัจเจกพุทธเจ้า "หรือ พระโพธิสัตว์" เพราะมีภารกิจที่จะช่วยคนในโลกให้ ข้ามพ้นจากสังสารวัฏคือการเวียนว่ายตายเกิดด้วย ไตรภูมิพระร่วงสนับสนุนแนวความคิดพระมหากษัตริย์ แบบพระจักรพรรดิหรือพระราชาธิราชโดยระบุว่า การเป็นพระจักรพรรดิต้องทรงยึดมั่นในพระพุทธศาสนา ให้ทาน รักษาศีล ใฝ่ใจในธรรมถือศีล ๕ และ ศีล ๘ บารมีที่เกิดจากการประพฤติในหลักธรรมอย่าง สม่าเสมอยอมทำให้เมืองต่างๆเลื่อมใสศรัทธา หันมานอบน้อมขอเป็นเมืองขึ้น และยอมรับฟังคำสั่งสอนของ พระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงตั้งมั่นอยู่ในหลักธรรม แนวความคิดในการปกครองแบบธรรมราชานี้ได้สืบทอด ต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยากรุงธนบุรี และ กรุงรัตนโกสินทร์

ที่กล่าวมานี้แสดงถึงบทบาทของพระพุทธศาสนาส่วนที่เป็น "ศาสนธรรม" ที่มีส่วนพัฒนาอุดมการณ์ การปกครองแบบธรรมราชาที่พระมหาธรรมราชาที่ ๑(ลิไท) ได้นำมาใช้เป็น "เครื่องมือ" ในการแก้ปัญหา ทางการเมืองการปกครองของสุโขทัยเพื่อสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในอาณาจักร แม้จะประสบ ผลสำเร็จได้เพียงบางส่วน แต่ก็สามารถแก้ปัญหาความสับสนวุ่นวายภายในอาณาจักรได้เป็นอย่างดี

(๓.๔) อุดมการณ์การปกครองแบบเทวราชา

เทวราชาคือระบอบการปกครองที่ถือว่ากษัตริย์ทรงเปรียบเสมือนเทพเจ้า แนวคิดทางการเมืองนี้ เริ่มมีหลังจาก ๓ รัชกาลแรกไปแล้ว ที่ยกย่องพระมหา-กษัตริย์ เป็นสมมติเทพตามแบบเขมรที่รับอิทธิพล ความเชื่อแบบพราหมณ์-ฮินดู ในอินเดีย ในยุคนี้นิพนธ์พระนามของกษัตริย์เปลี่ยนจาก "พ่อขุน"เป็น "พญา" หรือ "พระยา" ประเพณีเกี่ยวกับองค์พระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์จะแตกต่างกับคนธรรมดาสามัญ"ความใกล้ชิดระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชนก็น้อยลงและห่างเหินกันไป กลายเป็น ความสัมพันธ์แบบเทพเจ้ากับมนุษย์อาจจะเป็นเพราะประชาชนพลเมืองเพิ่มมากขึ้นก็เป็นได้ อำนาจการ ปกครองยังรวมอยู่ที่พระมหากษัตริย์อย่างเด็ดขาดแต่ก็ยังทรงใช้พระราชอำนาจอยู่ในขอบเขตของทศพิธ-ราชธรรม และทรงมีข้าราชการหรือลูกน้องได้ดำเนินการต่างพระเนตรพระกรรณทั้งโดยตรงและโดยอ้อม" ที่ สำคัญยิ่งก็คือทรงเน้นการปฏิบัติหน้าที่ของ "ธรรมราชา" อย่างเคร่งครัดมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในสมัย รัชกาลหลัง พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์จะทรงมีคำนำหน้าพระนามว่า"พระมหาธรรมราชา" ทั้งนี้อาจเป็น เพราะอิทธิพลของแนวคิดเรื่องกษัตริย์แบบพระจักรพรรดิในจักรกวัตติสูตรด้วยก็เป็นได้ (ผู้เขียน) การ ปกครองในระบอบเทวราชานี้เป็นการใช้อิทธิพลทางศาสนาซึ่งมีอยู่ในความรู้สึกของประชาชนมาเสริมสร้าง พระราชอำนาจของกษัตริย์ให้มั่นคงขึ้นเพื่อผลประโยชน์ในการปกครองนั่นเอง"จะเห็นได้ว่า การสร้างพระ ราชอำนาจให้มั่นคงด้วยวิธีนี้ก็ต้องอยู่ภายใต้ศรัทธาการยอมรับนับถือของประชาชนด้วย ทั้งในส่วน ของความรู้สึกและส่วนของความต้องการการปกครองดูแลอย่างดีอีกด้วย

นี้แสดงถึงบทบาทของพระพุทธศาสนาส่วนที่เป็น "ศาสนธรรม" ที่มีส่วนพัฒนาการเมืองการปกครอง ของสุโขทัย แม้จะทรงใช้ระบบความเชื่อเทวราชาของพราหมณ์-ฮินดูอย่างเขมรในการปกครองแต่กษัตริย์ก็

ไม่ละทิ้งระบบธรรมราชาของพุทธศาสนากลับทรงถือปฏิบัติผสมผสานกันอย่างเคร่งครัดขึ้นอีกเพื่อบำเพ็ญ
บารมียกฐานะกษัตริย์ให้สูงส่งยิ่งขึ้น"เทวราชา" ที่กษัตริย์เป็นเทพเจ้าธรรมดา ก็เสริมสร้างฐานะให้ประเสริฐ
สูงส่งยิ่งขึ้นไปอีก คือเป็น "ธรรมเทวราชา" ที่กษัตริย์ทรงเป็น "เทพเจ้าผู้ทรงธรรมประเสริฐธรรม" นั่นเอง
และแนวคิดของการปกครองแบบเทวราชาโดยไม่ทิ้งธรรมราชา แต่กลับบูรณาการผสมผสานกันนี้
สอดคล้องกับแนวคำสอนของพุทธ-ศาสนา ในอภิธานียธรรมข้อที่ ๓ ที่ว่า "พวกเจ้าวัชชีไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้
บัญญัติไว้ ไม่ล้มล้างสิ่งที่ยกบัญญัติไว้แล้ว ถือปฏิบัติมันตามวัชชีธรรมที่วางไว้เดิม" หรือถอดความใหม่ว่า
"รักษาประเพณีกฎหมายโบราณไว้ไม่เอาของใหม่มาทำให้ราษฎรเดือดร้อน"

๔. บทบาทที่มีส่วนพัฒนาเขตขององค์พระมหากษัตริย์

ดังได้กล่าวแล้วว่า สมัยสุโขทัยได้ใช้พระพุทธ-ศาสนาเป็นเครื่องมือทางการเมืองการปกครอง
เพราะประชาชนชาวสุโขทัยล้วนนับถือพระพุทธศาสนา และอีกประการหนึ่งก็คือแนวทางของ
พระพุทธศาสนาเป็นกลางๆ เข้าได้กับแนวความเชื่อทั้งแบบพราหมณ์-ฮินดูและแบบดั้งเดิมที่นับถือภูตผีและ
วิญญาณบรรพบุรุษผู้ที่ได้รับสถาปนาให้เป็นกษัตริย์ปกครองรัฐนั้นคือบุคคลผู้มีความสามารถและมีคุณธรรม
จริยธรรมสูงส่ง จนเป็นที่ศรัทธายอมรับของประชาชนทั้งมวลภาพลักษณ์ของกษัตริย์จึงคือผู้ทรงธรรมสูงสุด
หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาสำคัญที่ เสริมสร้างคุณสมบัติและคุณธรรมของกษัตริย์จึงถูกนำมาใช้
ประเพณีปฏิบัติอย่างเคร่งครัดเต็มที่เพื่อสร้างศรัทธาแก่ประชาชนในรัฐในอาณาจักรให้ยอมรับนับถือเชื่อฟัง
ต่อกษัตริย์ และเพื่อให้ต่างรัฐต่างอาณาจักรเลื่อมใสศรัทธายอมรับนับถือหันมาเป็นพันธมิตรหรือขออนอบ
น้อมเป็นเมืองขึ้น รูปแบบการปกครองทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นแบบพ่อปกครองลูก แบบธรรมราชา และแบบ
เทวราชา (ธรรมเทวราชา) ต่างก็มีเนื้อหาที่พระมหากษัตริย์หมั่นประพฤติธรรมปฏิบัติธรรมให้เป็นแบบอย่าง
ที่ดีของกษัตริย์ด้วยกัน เหล่าลูกขุนมูลนายข้าราชการบริพาร และอาณาประชาราษฎร์ เป็นรูปแบบการปกครอง
ที่เน้นให้ความสำคัญต่อคุณธรรมความสามารถของสถาบันกษัตริย์ที่สูงมาก ทั้งนี้ นอกจากเพื่อเป็นแบบอย่าง
ที่ดีให้สมกับที่ประชาชนยกย่องให้เป็นผู้ปกครองแล้วในแง่ของการเมืองก็อาจมองว่า"เพื่อเอาใจประชาชน"
(ประชานิยม) อีกด้านหนึ่งก็ได้เมื่อประชาชนชอบใจแล้วก็จะศรัทธานับถือเชื่อฟังและสนับสนุนฐานะกษัตริย์
ด้วยความจงรักภักดี ก็คือเพื่อรักษาสถาบันกษัตริย์นั่นเอง

กษัตริย์สุโขทัยทุกพระองค์ล้วนอาศัยพระพุทธ-ศาสนา เป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างเขตฐานา
ความเป็นกษัตริย์ให้เป็นที่ยอมรับว่าเป็นกษัตริย์ผู้มีความดีมีคุณธรรมน่าเลื่อมใสกว่าคนอื่นๆ จนได้รับฉันทานุมัติจาก
คนทั้งปวงให้ทำหน้าที่ปกครอง อำนาจของพระมหากษัตริย์เป็นอำนาจที่ชอบธรรม ได้มาจากการมีคุณธรรม
เหนือบุคคลอื่น หากอำนาจที่เกิดจากกำลังหรือจากบุญญาบารมีและอิทธิฤทธิ์อื่นใดไม่มองค้ำพระมหากษัตริย์
สุโขทัยจึงดำรงอยู่ในฐานะเป็นพ่อ เป็นมหาชนสมมติ เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระปัจ
เจกพุทธเจ้า และ เป็นพระโพธิสัตว์ (แบบเถรวาท) ของพสกนิกร อาณาประชาราษฎร์ มีหลักฐานระบุไว้ เช่น

ศิลาจารึกสุโขทัย หลักที่ ๑ ตอนหนึ่งระบุว่าพ่อขุนรามคำแหงให้แควนกระดิ่งไว้ที่ประตูพระราชวัง
ราษฎรที่มีเรื่องทุกข์ร้อน สามารถมาสนักระดิ่งร้องทุกข์ต่อพระองค์ได้ ความว่า 'เมื่อชั่วพ่อขุนรามคำแหง....
ในปากประตู มีกระดิ่งอันหนึ่งแควนไว้นั้น ใครฝ่าหน้าปาก กลางบ้านกลางเมือง มีถ้อยมีความ เจ็บท้องข้อง
ใจ มันจักกล่าวถึงเจ้าถึงขุนบ่ไว้ ไปสนักระดิ่ง อันท่านแควนไว้ พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองไดยินเรียกเมื่อถาม
สวนความแค้นด้วยชื่อ ใครในเมืองสุโขทัยนี้จึงจมน...อีกตอนหนึ่งระบุว่า พ่อขุนรามคำแหงรักษาศีลและให้
ทาน ความว่า

...พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองสุโขทัยนี้ ทั้งชาวแม่ชาวเจ้า ท่วยบ่าว ท่วยนางลูกเจ้า ลูกขุน ทั้งสิ้นทั้งหลาย ทั้ง
ผู้ชายผู้หญิง ฟุ้งท่วยมีสัทธาในพระพุทธศาสนา ทรงศีลเมื่อพรรษาทุกคน..และอีกตอนหนึ่งระบุว่า พ่อขุน

รามคำแหงมีการกึ่งในการอบรมปลูกฝังประชาชนให้อยู่ในศีลธรรมความว่า...พ่อขุนรามคำแหงนั้น หาเป็น
ท้าวเป็นพระยาแก่ไทยทั้ง หลาย หาเป็นครูอาจารย์ สั่งสอนไทยทั้งหลาย ให้รู้บุญรู้ธรรมแท้"

ศิลาจารึก หลักที่ ๓ ระบุว่า พระยาสิโ ท ทรงรักษาศิล ความว่า "ผู้ ครุ สังขยาพิจารณาคุณอื่น คือตน พระ
ยาศรีสุริยพงศ์มหาธรรมราชาธิราชพระยามหาธรรมราชานั้น ยังมีคุณอัน รู้ตั้งถาบังอันให้ชานว่าดังนี้พระ
ยาธรรมราชนั้นคงเป็นปัญจศีลทุกเมื่อ..."๔๐

ศิลาจารึก หลักที่ ๖ ซึ่งแต่งเป็นภาษามคร มีข้อความตอนหนึ่งสุดดีพระยาสิโ ท แผลเป็นภาษาไทยได้ว่า
'พระองค์ประกอบไปด้วยทานบารมี คล้ายกับพระเวสสันดร ด้วยปัญญาบารมีคล้ายกับ (พระนามชำระ)
และด้วยศีลบารมี คล้ายกับพระสีลราช เป็นที่นักปราชญ์ทั้งหลายควรจะเข้าไปสรรเสริญ พระองค์ฉลาดใน
โหราศาสตร์ มีคัมภีร์พยากรณ์ เป็นต้น ทรงชำนาญในสภาวะแห่งพระไตรปิฎก มีนามว่า ลิทยะ"

ศิลาจารึก หลักที่ ๘ ด้านที่ ๔ ระบุว่าพระยาสิโ ท เป็นผู้นำประชาชนให้ทำบุญและอยู่ในธรรมมิได้ขาด
ความว่า...ย่อมนำคนทั้งหลายกระทำบุญธรรมบ่ขาด สัก เมื่ อ..."๒

๕. บทบาทที่มีส่วนพัฒนาด้านการขยายอาณาเขตสร้างอาณานิคม

หลักฐานในศิลาจารึกสุโขทัย หลักที่ ๑ บ่งบอกให้เราเห็นว่า ในรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชอาณา
เขตของอาณาจักรสุโขทัย ได้แผ่ขยายไปอย่างกว้างขวางมากขึ้น ผลสำเร็จนั้นนอกจากพระองค์จะทรงขยาย
อาณาเขตด้วยการทำสงครามแล้ว ยังทรงใช้นโยบาย "พระคุณคู่กับพระเดช"ตามแนวทางของ
พระพุทธศาสนาด้วยการพระราชทานข้าวของเงินทองช้างม้าพาหนะแก่เมืองต่างๆ เหล่านั้น เพื่อโน้มนำให้
มาอ่อนน้อมด้วย ดังข้อความในศิลาจารึก หลักที่ระบุว่า "...คนใดซึ่งข้ามาหา พาเมืองมาสู่ ช่วยเหลือเพื่อกู้
มันบมิข้า บมิม้า บมิปั่ว บมิงนาง บมิเงื่อนบมิทองให้แก่มัน ช่วยมันตวงเป็นบ้านเป็นเมือง...หลักฐานในจุล
ยุทธการวงศ์กล่าวว่า พระร่วงโอรสของพระเจ้าศรีธรรมโศกได้ขออนุญาตพระราชบิดาไปสร้างเมืองสวรรคโล
ก" พงศาวดารเหนือได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างเมืองสุโขทัย (เมืองสุโขทัย) กับเมืองฉะเชิงเทรา
(เมืองเสลียง) ว่าเมืองทั้งสองมีความสัมพันธ์ติดต่อกันอย่างใกล้ชิด"

นี้แสดงให้เห็นถึงบทบาทของพระพุทธศาสนาส่วนที่เป็น "ศาสนธรรม" ที่มีส่วนพัฒนาการเมืองการ
ปกครองด้านการสร้างอาณานิคมให้มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดและอบอุ่น กษัตริย์แม้จะปกครองระบอบ
สมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่ก็อยู่ในรูปแบบของพ่อปกครองลูก ไม่เฉพาะกับประชาชนในรัฐเท่านั้นแต่รวมถึง
กษัตริย์และประชาชนในเมืองอาณานิคมด้วย

๖. บทบาทที่มีส่วนพัฒนาด้านการบริหาร

มีการจัดระบบการบริหารเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมแก่ประชาชน เช่น ในสมัยพระมหาธรรมราชาที่ ๑
(ลิโ ท) มีหลักฐานปรากฏในศิลาจารึก หลักที่(จารึกนครชุม) มีข้อความที่ระบุถึงการเน้นหลักการปกครอง
โดยธรรมซึ่งกษัตริย์ใช้เป็นเครื่องมือในการควบคุมลูกเจ้าลูกขุนไม่ให้ปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบไว้ว่าขุนผู้ใดอยู่
ในธรรม ถึงจะอยู่ในตำแหน่งได้นาน ขุนผู้ใดไม่ปกครองโดยธรรม จะอยู่ในตำแหน่งไม่นานความว่า "ขุนผู้ใด
กระทำชอบด้วยธรรมดังอัน ขุนผู้นั้น...กินเมืองเทิงนามแก่กม.ผู้ใดกระทำชอบด้วยธรรมดังอัน ขุนผู้นั้นบมิ
ยีนเยิงเหิงนานเลย"และในตอนหนึ่งของไตรภูมิพระร่วงได้กล่าวไว้ว่า...ท้าวพระยาทั้งหลาย จงตั้งอยู่ใน
ทศพิธราชธรรมทั้ง ๑. ประการ อย่าให้ขาด จงรักลูกเจ้าเหง้าขุนทมนทนาย ไพรฟ้าข้าไทยทั้งหลาย อย่าได้
เลือกที่รักอย่าได้มักที่ชัง และรักเขาจงเสมอกันแล...จะบังคับถ้อยความสิ่งอันใดก็ดีด้วยใจซื่ออันชอบด้วย
ทางธรรม... " และยังกำหนดเป็นหลักธรรมสำหรับพญามหาจักรพรรดิราชทรงสั่งสอนท้าวพระยาทั้งหลาย
เช่นว่า ผู้ปกครองควรเลี้ยงดูไพร่ที่ใช้แรงงานและทหารโดยแบ่งปันข้าวให้พอกินและไม่ใช้แรงงานมากเกินไป
ส่วนผู้เฒ่าผู้แก่นั้นไม่ควรเกณฑ์แรงงาน...ควรชุบเลี้ยงข้าราชการสำนักให้

๗. บทบาทที่มีส่วนพัฒนาด้านกฎหมาย

นิติบัญญัติ คือการตรากฎหมายอันเป็นข้อบังคับของบ้านเมือง ซึ่งเป็นพระราชอำนาจ ที่พระมหากษัตริย์ทรงใช้เป็นหลักในการปกครองประชาและประเทศชาตินั้น ปรากฏในศิลาจารึกสุโขทัย ว่า พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ทรงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์แรกที่ทรงตรากฎหมายไว้เป็นลายลักษณ์อักษร บทบัญญัติเกี่ยวกับกฎหมายในสมัยกรุงสุโขทัยมีความสอดคล้อง คืออิงอาศัยคำสอนในพระพุทธ-ศาสนา เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมแก่ประชาชนมากที่สุด เช่น กฎหมายแพ่งว่าด้วยครอบครัวและมรดก

มีหลักฐานอยู่ในศิลาจารึกสุโขทัย หลักที่ ๑ กล่าวถึงสิทธิในทรัพย์สินและสิทธิในการรับมรดกของคนไทยในสมัยสุโขทัยไว้ชัดเจน คือสิทธิในทรัพย์สิน บัญญัติไว้ความว่า "สร้างป่าหมากป่าพลูทั่วทุกเมืองทุกแห่ง ป่าพร้าวก็หลายในเมืองนี้ หมากม่วงก็หลายในเมืองนี้ หมากขามก็หลายในเมืองนี้ ใครสร้างได้ไว้แก่มั่น" ผู้ใดบุกเบิกหักล้างทางพงจนเป็นสวนหมาก สวนผลไม้ ผู้นั้นก็ย่อมมีสิทธิในที่ดินนั้นในพืชผลนั้น กษัตริย์มิได้ถือเอาที่ดินหรือพืชผลเป็นของรัฐ ข้อนี้สอดคล้องกับหลักพรหมวิหารและหลักศีลข้อที่ ๒ ของพระพุทธศาสนาสิทธิในการรับมรดก บัญญัติไว้ความว่า"ไพร่ฟ้าหน้าใส ลูกเจ้าลูกขุนผู้ใดแล้ว ล้มตายหายกว่าเหย้าเรือนพ่อเชื้อเลื้อยค้ำมัน ช้างขอลูกเมียเยยข้าว ไพร่ฟ้าข้าไท ป่าหมากป่าพลู พ่อเชื้อมันไว้แก่ลูกมันสิ้น" เมื่อราชบุตรคนใดล้มตายลง บ้านเรือนเลื้อยค้ำ ช้าง ม้า ลูกเมีย ฉางข้าว สวนผลไม้ของบรรพบุรุษก็เป็นมรดกตกทอดถึงบุตรหลานโดยหมดสิ้นได้รับความสุขสบายตามสมควร...ควรตอบแทนให้บำเหน็จแก่ผู้ทำความดีความชอบตามควรแก่กิจที่เขากระทำ

๘. บทบาทที่มีส่วนพัฒนาด้านกระบวนการยุติธรรม

ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ปรากฏว่ามีกระบวนการยุติธรรมหรือกระบวนการตุลาการเป็นลายลักษณ์อักษรชัดเจน ได้บัญญัติไว้เป็นกฎหมายว่าด้วยลักษณะตุลาการ คือ

๑) วิธีพิจารณาคดีความ เมื่อมีความคิดขึ้นให้นามาสอบสวนให้ได้ความว่าใครผิดใครถูกแล้วจึงตัดสินความโดยไม่เข้าข้างฝ่ายใด ตุลาการผู้ตัดสินต้องไม่ยินดีในทรัพย์สิน (สินบน) ที่คู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมอบให้ ต้องกระทำด้วยความซื่อสัตย์ทุกประการ และถ้าการพิจารณาคดีผิดพลาดหรือไม่เป็นธรรม ราษฎรมีสิทธิถวายฎีกาให้พระมหา-กษัตริย์ทรงทราบได้ มีบัญญัติไว้ความว่า "ไพร่ฟ้าลูกเจ้าลูกขุน ผิดผิดแผกแสงกว้างกัน สวนดูแท้แล้วจึงแจ้งความ แก่ข้าด้วยชื่อ บ่เข้าผู้ลี้มักผู้ซ่อน"และว่า "เห็นข้าท่านบ่ใครกิน เห็นสินท่านบ่ใครเดือด"

๒) การถวายฎีกา ราษฎรสามารถเข้ากราบบังคมทูลร้องทุกข์หรือร้องฎีกาถึงองค์พระมหากษัตริย์ได้ทุกเมื่อ โดยไปถื่นกระดิ่งที่ประตูพระราชวังพระองค์ทรงรับฎีกาและตัดสินด้วยพระองค์เอง มีบัญญัติไว้ความว่า ...ในปากประตูมีกระดิ่ง (ของเดิม)อันนี้ (ของเดิม) แขนงไว้หั้น (ของเดิม) ไพร่ฟ้าหน้าปก กลางบ้าน กลางเมือง มีถ้อยมีความ เจ็บท้องข้องใจ มันจกกล่าวถึง เจ้าถึงขุนปรี ไปสั่นกระดิ่งของเดิม) อันท่านแขนงไว้ พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองได้ยินเรียกเมื่อ (ของเดิม) ถาม สวนความแก่มั่นด้วยชื่อ ไพร่ในเมืองสุโขทัยนี้จึงชม ..."

๙. บทบาทที่มีส่วนพัฒนาด้านสังคม

สังคมสมัยสุโขทัย เช่น สมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช เป็นสังคมแห่งศีลธรรม เป็นสังคมการบุญสุนทาน ให้วัด (ศาสนสถาน) เป็นศูนย์รวมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เป็นศูนย์กลางของสังคมประชาชนนิยมไปทำบุญที่วัดในวันนักขัตฤกษ์ต่างเช่น วันเข้าพรรษา กลุณ เป็นต้น ความว่า "...คนในเมืองสุโขทัยนี้ มักทานมักทรงศีล มักโอยทานพ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองสุโขทัยนี้ ทั้งชาวแม่ชาวเจ้า ท่วยบ่ท่วยนาง ลูกเจ้าลูกขุน ทั้งสิ้นทั้งหลายทั้งผู้ชาย ผู้หญิง ผูกท่วยมีศรัทธาในพระพุทธศาสนาทรงศีลเมื่อพรรษาทุกคน เมื่อพรรษา

กรานกฐินเดือนหนึ่งจึงแล้ว เมื่อกรานกฐินมีพนมเบี๋ย มีพนมหมากมีพนมดอกไม้ มีหมอนนั่ง หมอนนอน บริวารกฐินโอยทานแล้ปแล้วอุบล้าน"๕

๑๐. บทบาทที่มีส่วนพัฒนาด้านเศรษฐกิจ

ชาวสุโขทัยมีเสรีภาพทางการค้าขาย ได้รับสิทธิเสรีที่จะค้าขายตามต้องการได้ สอดคล้องกับหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเรื่องทานเรื่องเมตตา-กรุณา มีหลักฐานคือข้อความในศิลาจารึก หลักที่ว่า "เพื่อน จูงวัวไปค้า ขี่ม้าไปขาย ใครจักใคร่ค้าช้างค้า ใครจักใคร่ค้าม้าค้า ใครจักใคร่ค้าเงือนค้าทองคำ" นอกจากนี้ ปรากฏว่าในสมัยสุโขทัยมีการยกเว้นภาษีผ่านด่าน กล่าวคือไม่เก็บภาษีสินค้าต่างๆระหว่างทางหรือภาษีผ่านด่านตามเส้นทางต่างๆภายในรัฐ ดังข้อความในศิลาจารึก หลักที่ ๑ ว่า"เจ้าเมืองปเอาจกอบในไพร่สู่ทาง"๕

๑๑. บทบาทที่มีส่วนพัฒนาด้านการศึกษาอบรมจิตใจ

การศึกษาเป็นการพัฒนาประชาชนให้เกิดการเรียนรู้อย่างถูกต้อง ในสมัยสุโขทัยได้จัดให้ประชาชนมีโอกาสได้รับการศึกษา การศึกษานอกจากสอนอาชีพแล้ว ที่เน้นเป็นหลักสำคัญ คือ การศึกษาพระพุทธศาสนา เพื่อใช้ในการดำรงชีวิตของแต่ละคนให้อยู่ในสังคมอย่างมีความสงบสันติสุข เช่น ปรากฏว่าพ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงนิมนต์พระสงฆ์ให้แสดงธรรมอบรมจิตใจประชาชนในวันธรรมสวนะ(วันพระ) และถ้ามีในวันธรรมสวนะพระองค์ก็จะทรงสั่งสอนศีลธรรมแก่ประชาชนด้วยพระองค์เอง

๑๒. บทบาทที่มีส่วนพัฒนาด้านพระพุทธศาสนา

มีการเปิดโอกาสให้พระพุทธศาสนามีส่วนร่วมในการบริหารบ้านเมือง เช่น ทรงให้พระเถระ (ศาสนบุคคล) เทศนาสั่งสอนที่กลางดงตาลในวันสิ้นเดือน(วันเดือนดับ) วันขึ้นแปดค่ำ (เดือนโอกแปดวัน)วันเพ็ญ (วันเดือนเต็ม) และ วันแรมแปดค่ำ (เดือนบ้างแปดวัน) เป็นประจำ เป็นการนำธรรมมาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ทำให้เกิดความสามัคคีเป็นประโยชน์ต่อการปกครอง สอดคล้องกับหลักคำสอนในจกักวัดติสุตร ดังมีหลักฐานปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ความตอนหนึ่งว่า "...พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองศรีสัชนาลัยสุโขทัยนี้ปลูกไม้ตาลนี้ได้สิบปีแล้ว จึงให้ช่างฟันขดานหินตั้งหว่างกลางไม้ตาลนี้วันเดือนดับ เดือนโอกแปดวัน วันเดือนเต็ม เดือนบ้างแปดวัน ฝูงบ่ครู เถร มหาเถรขึ้นนั่งเหนือขดานหิน สุตธรรมแก่อุบาสกฝูงท่วยจำศีล..."รัฐให้การอุปถัมภ์บำรุงพระสงฆ์ตามหลักคำสอนในอปริหานิยธรรมข้อที่ ๗ มีหลักฐานปรากฏความว่า...พ่อขุนรามคำแหงกระทำโอยทานแก่มหาเถรสงฆ์ปราชญ์เรียนจบปิฎกด้วย..." และมีการกำหนดไว้เป็นหลักธรรมสำหรับปญามหาจักรพรรดิราช ทรงสั่งสอนท้าวพระยาทั้งหลายเป็นข้อที่ ๙ ว่า ผู้ปกครองควรเลี้ยงดูสมณพราหมณ์ นักปราชญ์ราชบัณฑิต และปรีชานักวิชาการผู้ทรงคุณธรรมอยู่เสมอ

๑๓. บทบาทที่มีส่วนพัฒนาด้านศิลปวัฒนธรรม

พระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อการพัฒนาการด้านศิลปวัฒนธรรมสมัยสุโขทัยเป็นอย่างมากอีกด้วยดังจะพบเห็นที่เป็นโบราณสถาน โบราณวัตถุต่างๆเช่น วัด วิหาร โบสถ์ มณฑป พระสถูปเจดีย์จิตรกรรมฝาผนังภาพจำหลักลายเส้น เครื่องสังคโลกและพระพุทธรูป (พระพุทธรูป)รวมทั้งขนบ-ประเพณีที่ดงามทางพระพุทธศาสนา ตัวอย่างเช่นการประพาดตามหลักคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีการรักษาศีล การฟังธรรม การเจริญภาวนา และการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา โดยการสร้างวัด และประพาดปฏิบัติในขนบประเพณีอันดีงาม

บทบาทของพระพุทธศาสนาที่มีส่วนพัฒนาการเมืองการปกครองภายนอกอาณาจักร

ประเด็นการเมืองการปกครองภายนอกอาณาจักรในที่นี้ หมายถึง การกิจด้านความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ (เมือง) ระหว่างอาณาจักร และ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเพื่อนบ้าน ที่ผู้ปกครองจะต้อง

ดำเนินการสร้างสัมพันธ์ไมตรีกับอาณาจักรอื่นโดยใช้พระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในการเชื่อมประสาน เพื่อความเจริญรุ่งเรืองและมั่นคงปลอดภัยของราชอาณาจักร และเพื่อความผาสุกของประชาชนในประเด็นนี้ ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ ได้ประมวลสรุปไว้ดังนี้

(๑) ความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรสุโขทัยกับเมืองต่าง ๆ

(๑.๑) ความสัมพันธ์กับเมืองนครศรีธรรมราช

สมัยนั้นพระพุทธศาสนาได้รับการยอมรับนับถือกันอย่างกว้างขวางในอาณาจักรต่าง ๆ พ่อขุนราม-คำแหงมหาราช แห่งสุโขทัยทรงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับนครศรีธรรมราชผ่านพระพุทธศาสนา โดยทรงให้มนต์พระสงฆ์ผู้ทรงความรู้จากนครศรี-ธรรมราช มาช่วยปรับปรุงส่งเสริมกิจการสงฆ์ให้ดีขึ้น นอกจากนี้จะเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีด้านการเมืองการปกครองแล้ว ยังทำให้ภาษาต่างประเทศและคำบางคำเข้ามาแพร่หลายในภาษาพูดที่ใช้ในสุโขทัยด้วย เช่น ตลาดปลา ซึ่งมีที่มาจากคำว่าบาร์ซาร์ ของเปอร์เซียที่คนในภาคใต้รับมาใช้ในภาษาพูดของตน เป็นต้น

(๑.๒) ความสัมพันธ์กับเมืองเชียงรายได้และเชียงใหม่

พ.ศ. ๑๙๑๓ พระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไท) ได้ทรงสร้างความสัมพันธ์กับเมืองเชียงรายได้ และเชียงใหม่ (อาณาจักรล้านนา) ผ่านพระพุทธศาสนาโดยได้ส่งสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามความประสงค์ของพระเจ้ากือนาภคิรีเชียงใหม่ การติดต่อสัมพันธ์กันผ่านพระพุทธศาสนาครั้งนี้ นอกจากสร้างความสัมพันธ์อันดีด้านการเมืองการปกครองแล้วยังทำให้มีการถ่ายทอดวัฒนธรรมและความเชื่อจากสุโขทัยไปสู่เชียงใหม่อย่างต่อเนื่อง เช่น การนำอักษรแบบสุโขทัยไปใช้ ความเชื่อเกี่ยวกับไตรภูมิพระร่วงแบบสุโขทัย เป็นต้น ขณะเดียวกันสุโขทัยก็ได้รับการถ่ายทอดในเรื่องการสร้างเหมืองฝายอันเป็นระบบชลประทาน และรับรูปแบบสถาปัตยกรรมทางศาสนาเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมสุโขทัย

(๑.๓) ความสัมพันธ์กับเมืองน่าน

พระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไท) ได้สร้างความสัมพันธ์กับเมืองน่านผ่านพระพุทธศาสนา โดยได้ทรงส่งพระสมณทูตมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เมืองน่านและได้พระราชทานพระพุทธรูปเงิน พระพุทธรูปทองคำ กับพระบรมสารีริกธาตุให้แก่เจ้าเมืองน่าน ซึ่งได้นำไปประดิษฐานที่พระธาตุแช่แห้งในเวลาต่อมา พระธาตุแช่แห้ง

(๑.๔) ความสัมพันธ์กับเมืองแพร่

พระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไท) ได้สร้างความสัมพันธ์กับเมืองแพร่ผ่านพระพุทธศาสนา โดยได้ทรงส่งพระบรมสารีริกธาตุไปพระราชทานแก่เจ้าเมืองแพร่ต่อมาได้นำมาประดิษฐานที่บนดอยเล็ก ๆ คือพระธาตุช่อแฮ และได้ส่งพระสงฆ์จากสุโขทัยหลายคนเดินทางไปสอนการปฏิบัติธรรมให้ แก่พระลงฆ์เมืองแพร่อีกด้วยพระธาตุช่อแฮ

(๒) ความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรสุโขทัยกับอาณาจักรอยุธยา

กรุงศรีอยุธยาสถาปนาขึ้นเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรอยุธยาในปี พ.ศ. ๑๘๙๓ ตรงรัชสมัยของพระมหาธรรมราชาที่ (ลิไท) แห่งสุโขทัยพระองค์ได้ทรงสร้างความสัมพันธ์กับอาณาจักรสุโขทัย ผ่านพระพุทธศาสนา โดยได้จัดส่งสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาอยุธยาหลายครั้ง ความเชื่อทางศาสนาแบบสุโขทัยจึงเข้าไปเผยแผ่ในอยุธยาวรรณคดีทางศาสนา เช่น ไตรภูมิพระร่วง ได้รับความเชื่อถือและยอมรับเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของชาวอยุธยา และยังเป็นแนวทางให้เกิดภาพจิตรกรรมในพระอุโบสถหรือพระวิหารอีกด้วยอาณาจักรอยุธยา

(๓) ความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรสุโขทัย กับอาณาจักรมอญ (พม่า)

พระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไท) ได้ทรงสร้างความสัมพันธ์กับอาณาจักรมอญ (พม่า) ผ่านพระ-พุทธศาสนา โดยส่งคณะสงฆ์สุโขทัยไปศึกษาายังสำนักเรียนคณะสงฆ์มอญที่มีพระอุทุมพรบุปผามหาสวามีเป็นเจ้าสำนักซึ่งเป็นสำนักที่มีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับทั้งทรงให้การสนับสนุนด้วยการสร้างวัดให้พระสงฆ์ที่ไปเรียนจากสำนักดังกล่าวจำพรรษา นอกจากนี้ยังทรงออกผนวชเมื่อ พ.ศ. ๑๙๐๔ โดยนิมนต์พระอุทุมพรบุปผามหาสวามีมาเป็นพระอุปฌาย์

(๔) การตรากฎหมายระหว่างประเทศ

สมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ได้มีการตรากฎหมายระหว่างประเทศเพื่อให้ความคุ้มครองแก่ชาวต่างชาติ มีเนื้อหาห้ามจับกุมคุมขังผู้ที่เป็นชาวต่างชาติซึ่งมาสวามีภักดีเป็นนักโทษ แต่ให้ถือว่าเป็นผู้ลี้ภัยการเมือง และหากได้ประโยชน์จากผู้นั้นก็ให้ทรัพย์สินตอบแทนช่วยเหลือเพื่อบำรุงพร้อมทั้งช่วยเหลือเป็นกำลังในการต่อสู้ตั้งเป็นบ้านเมือง อนึ่งหากจับเชลยได้ก็ไม่ให้ฆ่าตี กลับให้เลี้ยงดูตามควรแก่กาลเทศะนั้นจึงมีชาวจีน ขอม ลาว มอญ พม่า และ มลายูในสมัยนั้นมาอยู่ในราชอาณาจักรไทย มีความสัมพันธ์กับไทยรักเมืองไทยเสมือนหนึ่งเป็นบ้านเมืองของตนตั้งแต่นั้นมา และไม่มีทาสเชลย เพราะสมัยสุโขทัยนิยมความเป็นไทย ไม่นิยมการมีทาสตามประเพณีของขอม มีหลักฐานปรากฏในศิลาจารึก หลักที่ ๑ ว่า "คนใดซึ่งเข้ามาหา พาเมืองมาสู่ ช่วยเหลือเพื่อกู" "มันบ่มีช้าง บ่มีบั่วมีนาง บ่มีเงื่อนบ่มีทองให้แก่มันช่วยมันดวงเป็นบ้านเป็นเมือง" ได้ฆ่าเสือกฆ่าเสือกหัวฟุ้งหัวบักดี บ่ฆ่าบ่ตี"

บทสรุป

อาณาจักรสุโขทัย เป็นรัฐที่เกิดมาจากการรวมตัวกันของนครรัฐหลายๆ นครรัฐ เป็นปฐมบรมราชอาณาจักรของไทยที่มีประชากรยังไม่มากนักการปกครองจึงเป็นไปแบบเรียบง่าย เลียนแบบการบริหารปกครองแบบครอบครัวใหญ่ อาศัยรูปแบบการปกครองของพระเจ้าอโศกมหาราชที่เน้นปกครองแบบ "พ่อปกครองลูก" ซึ่งมีแนวคิดมาจากคำสอนและประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา การปกครองในรูปแบบนี้มีใช้เริ่มมีเป็นครั้งแรกในสมัยสุโขทัย แต่เป็นมรดกประเพณีการปกครองที่ตกทอดมาจากบรรพชนก่อนสมัยสุโขทัย อีกทอดหนึ่งพระพุทธศาสนาจึงเป็นหลักสำคัญที่ถูกนำมาใช้ในการบริหารปกครองบ้านเมืองในสมัยสุโขทัยได้เป็นอย่างดี เพราะประชาชนมีพื้นฐานด้านจิตใจที่นับถือพระพุทธศาสนาอย่างแน่วแน่สนิทแล้ว และหลักการและแนวทางของพระพุทธศาสนาก็ไม่ได้เป็นปฏิปักษ์กับศาสนาหรือลัทธิอื่น ตรงข้ามกลับเป็นมิตรสามารถปรับเข้ากันได้เป็นอย่างดี การใช้พระพุทธ-ศาสนา เป็นแกนกลางในการเชื่อมประสานสามัคคีของประชาชนสมัยสุโขทัยจึงเป็นไปได้ด้วยดีอย่างยิ่งอีกทั้งกษัตริย์ผู้ปกครองก็ทรงปฏิบัติพระองค์เป็นแบบอย่างที่ดีสมฐานะเป็น "พ่อ" และเป็น "ธรรมราชา" อย่างประเสริฐแท้จริง แม้ต่อมาจะมีการปรับเปลี่ยนบทบาทของกษัตริย์ให้เป็น "เทวราชา" แต่ก็ทรงเป็น "ธรรมเทวราชา" ทรงเป็นกษัตริย์ผู้เป็นสมมติเทพผู้ทรงธรรมที่ทรงได้รับความศรัทธาเคารพนับถือและให้การสนับสนุนจากประชาชนอย่างมั่นคงรูปแบบการบริหารการปกครองที่อาศัยแนวคิดของพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นมรดกตกทอดมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนกระทั่งถึงยุคการเมืองการปกครองปัจจุบันนี้ คือ "ระบบพ่อปกครองลูก" เป็นแนวคิดหลักการเข้าถึงประชาชนอย่างใกล้ชิด ที่ได้รับการบูรณาการเข้ากับกาลเวลา นำมาใช้ให้เหมาะสมกับยุคสมัยในสังคมไทยปัจจุบัน ระบบที่ว่านั่นก็คือ "ประชานิยม" ซึ่งคล้ายกันกับ "ระบบพ่อปกครองลูก" เพราะเหมือนกันในหลักการและแนวคิดแตกต่างกันเพียงวิธีการและกระบวนการการปฏิบัติเท่านั้นเอง

เอกสารอ้างอิง

- ลิขิต อีร์เวคิน. (2546). *วิวัฒนาการการเมืองการปกครองของไทย*. (พิมพ์ครั้งที่9). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ประเสริฐ ณ นคร.(2531).*ประวัติศาสตร์สุโขทัยจากจารึก*.ปฐกถาสีรินธร.ครั้งที่ 4.กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- สุภาพรณ ณ บางช้าง. (2535). *ขนบธรรมเนียมประเพณี : ความเชื่อและแนวการปฏิบัติในสมัยสุโขทัยถึงสมัยอยุธยาตอนกลาง*.กรุงเทพมหานคร : โครงการเผยแพร่ผลงานวิจัย ฝ่ายวิจัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สวัสดี ศรีลัมภ์. (2520).*ประวัติศาสตร์กฎหมาย*.กรุงเทพ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.